

I. Dünya Savaşı Yaklaşırken Osmanlı-Fransız İlişkilerinde Yakınlaşma Girişimleri: Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti ve Cemal Paşa'nın Paris Seyahati

Attempts To Establish Close Relations between the Ottomans And France On The Verge Of World War I: The Franco - Turco Friendship Association and Cemal Pasha's Trip to Paris

*Salih Tunç**

Özet

XX. yüzyıl başlarında Fransa, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çok büyük ve önemli menfaatler elde etmiş bir devlet haline gelmişti. Fransızlar, çeşitli vesilelerle edindikleri imtiyazlar sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Asya vilayetlerinde hatırı sayılır bir *güç* olmuşlardı. Fransızlar'ın bu konumlarını XIX. yüzyılın sonlarına kadar diğer rakiplerine göre daha etkin bir şekilde sürdürdükleri bilinmektedir.

1908 Jön Türk Devrimi Osmanlı-Fransız ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Jön Türk Devrimi'yle birlikte, Abdülhamit Rejimi'nin etkisizleştirilmesi, kimi Jön Türkler'in Fransa'ya yakınlıkları, Fransa adına olumlu gelişmeler olarak yorumlanmışsa da 1910 Borçlanma sorunu ilişkilere bir gölge düşürecektir. Borçlanma sorununun yanı sıra cereyan eden diğer bazı siyasal gelişmeler Fransa'yı, Doğu'daki çıkarlarını korumaya ve Alman nüfuzuna karşı bir dizi tedbirler almaya sevk etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları'ndan büyük bir yenilgiyle çıkması, Fransa'yı, İmparatorluğun parçalanması ihtimali üzerinde düşündürürken, Jön Türk liderlerini de bir takım siyasi ittifak arayışlarına yöneltmiştir. Bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Büyük Güçler'in *nüfuz rekabeti*, diğer taraftan giderek artan *bloklaşma*, İttihatçı yöneticileri endişelendirmekteydi. Bu durum karşısında İttihat ve Terakki yöneticileri İngiltere ve Rusya nezdinde ittifak arayışında bulunmuşlardır. İngiltere ve Rusya nezdinde yapılan ittifak tekliflerinin olumsuz sonuçlanması üzerine, Osmanlı Devleti, Fransa ile *yakınlaşma* ve bir *ittifak* yapmayı deneyecektir.

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, e-mail: salibtunc@akdeniz.edu.tr

Bu bakımdan Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın gerek kurmuş olduğu Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti, gerekse savaştan az önce Paris'e yapmış olduğu seyahat, etkin bir İtilaf gücü ile *yakınlaşmak* ve bir *ittifakı* gerçekleştirmeye yönelik çabalar olarak anlaşılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Cemal Paşa, Türk-Fransız İlişkileri, İttihat ve Terakki, Jön Türkler, I. Dünya Savaşı

Abstract

At the beginnings of XX. century, France was of a country obtained very large and important benefits on the Ottoman Empire. French became a considerable force, especially in the Asia provinces of the Ottoman Empire, thanks to the privileges acquired with several occasions. French continued this position in an active way compared to the other competitors until the end of XIX. century.

The Young Turk Revolution (1908) was an important landmark in the Ottoman-French relations. The passivation of Abdulhamit regime with the Revolution of Young Turk and the proximity of some Young Turks to France were thought as positive developments for France. On the other hand, the problem of debt dropped a shadow on relations in 1910. In addition to the problem of debt, France had to take a series precaution due to some political developments happened to conserve the French benefits in the Orient and against the German influence.

The defeat of the Ottoman Empire in Balkan Wars was thought the French over the possibility of fragmentation of the Empire and directed the Young Turk leaders to the search of some political alliances. On the one hand, the *influence competition* of Great Powers in the land of the Ottoman Empire, on the other hand, the increase in *the formation of blocks* disturbed the administrators of Unionists. Because of this situation, the administrators of Union and Progress quested for an alliance with England and Russia. After the alliance proposals to England and Russia were resulted negatively, the Ottoman Empire tried to achieve the similar alliance quest with France.

In this respect, both the France-Turkey Committee founded by the Minister of the Navy Cemal Pasha and his journey to Paris made just before from the war were understood as attempts intended for an alliance quest with an effective the Triple Entente.

Keywords: Cemal Pasha, Turkish-French Relations, Union and Progress, Young Turks, I. World War

Giriş

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nda diğer *Büyük Güçlere* oranla çok daha büyük ve önemli menfaatleri elde etmiş bir devlettir. Başta Suriye ve Filistin toprakları olmak üzere bugünkü Lübnan'ın da

dâhil olduğu geniş bir coğrafyada Fransa, âdeta yerleşik bir *güç* konumunda bulunmaktaydı. Fransız hükümetleri XVI. yüzyıldan beri Katolik Kilisesi'ni himaye hakkına sahip olduklarını düşünmekteydi. Çeşitli vesilelerle edindikleri imtiyazlar sayesinde, Fransız girişimci ve misyonerleri kutsal toprakların da dâhil olduğu Osmanlı Asyası'nın önemli bir bölümünde, ekonomik ve ticari kurumların yanı sıra, Fransızca konuşan geniş bir Katolik Cemaat'in oluşmasını sağlayacak yaygın bir dini müessese, okul ve hastane ağını yerleştirmişti. Fransız şirketleri İmparatorluğun çeşitli yerlerindeki demiryolu hatları ile limanların inşâ ve işletilmesi, madenlerin çıkarılması ve işletilmesi gibi sınaî ve endüstriyel alanların dışında bankacılık ve finansal faaliyetler gibi ticari ve ekonomik bakımdan da Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile derin ve karmaşık bir ilişkiler ağına sahip bulunmaktaydı. Özellikle Osmanlı Asyası'nda diğer *Büyük Güçlerin* etkileri arttıkça, yüzyıllardan beri süre gelen kurumsal üstünlüğü sarsıldıkça, Fransa, nüfuzunu gittikçe daha çok ekonomik çıkarlarına yöneltmeye başladı. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız nüfuzu ekonomik faaliyetlerle özdeşleştikçe, bankerler ve sanayiciler politika oluşturmada önemli ölçüde söz sahibi oldular.¹ Bununla birlikte bu yeni gelişmeyle, Fransa'nın Osmanlı politikasının oluşumunda büyük ölçüde rol oynayan Quai d'Orsay'ın Siyasi ve Ticari İşler Direktörlüğü'nün yanı sıra etkili diğer birimlerinin belirleyiciliği bertaraf edilmiş değildir.

Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerinde 1908 Jön Türk Devrimi önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Zira, Fransa ile olan ekonomik, mali, siyasi vb. alanlardaki çok karmaşık ve detaylı ilişkilere rağmen, *Hamidien Rejimin* Fransa'ya yönelik mesafeli yaklaşımı devrimle birlikte ortadan kalkmış ve Osmanlı idaresinde, Fransız Devrimi prensiplerinden fıkren ilham aldıklarını belirten bir kadro etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişme Fransa nezdinde, Alman *Weltpolitik*'nin Osmanlı Asyası'nı da kapsayan yayılmasına karşı engelleyici bir unsur olarak değerlendirilse de, *1910 borçlanma krizi* Türk-Fransız ilişkilerinde bir kırılma yaratacaktır. Bununla birlikte 1910-1914 yılları arasında iki ülkenin ilişkileri dikkate alındığında, ekonomik ilişkiler gücünü korumuşsa da, İmparatorluk üzerinde, özellikle finansal bakımdan bir Fransız kontrolünün hâkim olduğu görülmektedir.²

Siyasal durum bakımından Fransa genel olarak, en azından Harb-i Umumi'nin çıkışına kadar bölgedeki çıkarları için tek başına yeterli olduğunu düşündüğü imparatorluğun toprak bütünlüğünün korunması ilkesine kısmen

¹ L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1999, s.166.

² Osmanlı İmparatorluğu üzerinde finansal kontrol hakkında bkz. Jacques Thobie, *Intérêts et Impérialisme Français dans l'Empire Ottoman(1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris 1977, s.615-621.

bağlı kaldığı belirtilir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları'nda yenilmesinden sonra, Fransız diplomat ve siyasetçileri İmparatorluğun parçalanma olasılığını ciddi bir şekilde düşünmeye başladılar.³ Bir taraftan Almanların Doğu'ya yayılma ve nüfuz arayışları, diğer taraftan Trablusgarp Savaşı ve Balkanlardaki gelişmeler, Fransa'yı bazı girişim ve tedbirlere sevk etti. Bu girişim ve tedbirlerden biri de Doğu'ya yönelik çeşitli heyet ve baskı guruplarının oluşturulmasıdır. Bu cümleden olmak üzere oluşturulan baskı guruplarından “*Doğu'da Fransız Çıkarlarını Koruma Komitesi/Le Comité de Défense des Intérêts Français en Orient* Fransız Hariciyesi'ne kuvvetli veriler sağlamak üzere vakit geçirmeksizin faaliyetlerine başladı.⁴

Bu arada Balkan Savaşları'nın yarattığı ağır tahribatla Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ihtimalinin belirginleşmesi, İttihat ve Terakki yöneticilerini giderek *bloklaşan* dünyada bazı diplomatik girişimlere ve ittifak arayışlarına sevk etti. Haziran 1913'te Osmanlı Devleti, Tefik Paşa vasıtasıyla İngiliz –Türk İttifakı konusunu yeniden açarak, Sir Edward Grey'e, Türkiye'nin Ekim 1911 tarihli teklifini ve Türk-İtalyan barışı sağlanınca konuyu görüşmeye hazır olacağına ilişkin geçmiş ifadesini hatırlatmışsa da, bu girişimden olumlu bir cevap yerine Türkiye'yi tarafsız tutmaya yönelik bir İngiliz siyasetiyle karşılaşmıştır.⁵ Harb-i Umumi yaklaşırken bir diğer ittifak teklifi, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı kaybindan sonra uyguladığı geleneksel bir görevi ifâ etmek üzere, Yalta'da bulunduğu sırada, Dâhiliye Nazırı Talat Bey tarafından bizatihi Rus Hariciye Nazırı S. Sazonov'a iletilmiştir.⁶ Talat Bey'in bu önerisi, Rusların Osmanlı toprakları ve Boğazlar üzerindeki emellerinden vazgeçmesini gerektireceğinden, Rusya'nın Osmanlı Elçisi'nin Osmanlı –Alman

³ A.L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları, 1908-1923*, Çev. Damla Acar, Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s.118-119.

⁴ Fulton, “Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu”, s.184. Eski Dışişleri Bakanları'ndan Alexandre Ribot başkanlığında Aralık 1911'de kurulan Komite'nin üyeleri arasında P. Deschanel, D. Cochin, G. Hanotaux, J. L. Barthou ve Maurice Pernot gibi Fransız Hariciyesi ve siyasetinin etkili isimleriyle Fransız Akademisi'nin kimi etkin üyeleri bu oluşumda yer almışlardır. Komite'nin faaliyetleri hakkında bkz. Salih Tunç, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Batılı Büyük Güçler'in Osmanlı Asyası'nda Nüfuz Mücadelesi: Doğu'da Fransız Çıkarlarını Koruma Komitesi ve Pernot Misyonu”, *Prof. Dr. Fabir Armaoğlu'na Armağan*, Editör, Ersin Embel, TTK. Yayıncılık, Ankara 2008, s.291.

⁵ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s.155-156.

⁶ “...Yemek sırasında yanımda oturan Talat Bey az konuştu ve kafası meşgul gibiydi. Yemek sonunda, karaya dönmeye hazırlandığım sırada, bana doğru eğildi ve işitilmemek için alçak sesle: Size çok ciddi bir teklifte bulunmak zorundayım. Rus Hükümeti Türkiye ile bir ittifak imzalamayı istemez miydi? Bu beklenmedik konuşmadan şaşkına döndüğümü itiraf etmeliyim...” *Kader Yılları, S. Sazonov'un Anıları, Rusya Dışişleri Eski Bakanı (1910-1916)*, Çev. Betil Önuçak, Yayına Haz. Sabahattin Özel, Derin Yay., İstanbul 2002, s.160.

yakınlaşmasını önleyecek tek çarenin kabulü için St. Petersburg üzerindeki ısrarına rağmen olumlu karşılanmamıştır.⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kimi liderlerinin Üçlü İtilaf Devletleri'yle yakınlaşmayı esas alan bu siyasetleri doğrultusunda, güçlü mali kaynakları ve gelişmiş savaş endüstrisi ile Fransa, özel bir yer tutmaktaydı. Yüzyıllardan beri süregelen tarihsel dostluk ile ekonomik, ticari, mali, idari, kültürel ve eğitim alanlarındaki derin ilişkilerin, savaş yaklaşırken yeniden karşılıklı siyasi bir *yakınlaşmayı* sağlayabileceği, hatta bir *ittifakı* davet edebileceği düşünülmüş olmalıdır. Hiç şüphesiz böylelikle, aynı *blokun* içinde yer almış olan Rusya'nın da Fransa tarafından frenleneceği varsayılmıştır. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu 1914 Baharına doğru, Osmanlı-Fransız Finans Antlaşması'nın da sağladığı olumlu siyasal iklimde Fransa ile yakınlaşmayı esas alan iki önemli girişimde bulundu. Bu girişimin birincisi, Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti (Le Comité France –Turquie)'nin kurulması, ikincisi ise yine Cemal Paşa'nın Fransız Hükümeti'nin davetiyle, savaştan az önce Paris'e bir seyahat gerçekleştirmiş olmasıdır.

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin Kurulması

Mahmut Şevket Paşa Suikastı'ndan sonraki süreçte İttihat ve Terakki kadrosunun önde gelen liderleri arasında ateşli bir Fransız taraftarı olarak bilinen Bahriye Nazırı Cemal Paşa, savaş yaklaşırken Fransa'yla olan ilişkileri yeniden canlandırmayı ve iki devlet arasındaki siyasi ilişkileri yakınlaştırmayı amaçlamıştı. Bu amaç doğrultusunda Cemal Paşa, İstanbul ve Paris'te karşılıklı genel merkezleri bulunacak bir dostluk cemiyetinin 1914 Martı'nda kuruluşuna öncülük yaparak Fransa'nın yakın ilgisini çekmeyi başarmıştı.⁸ Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi'nin Başkanı Cemal Paşa, Paris'te oluşturulacak Şubesi'nin başkanı ise Fransa'nın Hariciye eski Nazırı ve şimdiki milletvekili Mösyö Cruppi olacaktır. Cemiyet'in İstanbul teşkilatına ait nizamnamesini hazırlayacak olan heyette İstanbul'da yaşayan birçok Türk ve Fransız önde gelen şahsiyet yer almıştı. Cemal Paşa, Cemiyet'in kuruluşu hakkında *Hatıraları*'nda şu görüşlere yer vermektedir:

“Cemiyet'in kuruluş amacı o kadar geniştir ki, nizamnamesi hakkında tatbik ve takip olunursa bir iki sene zarfında Fransız- Türk münasebetlerinde memnuniyete değer bir iyileşme görülecektir. Bununla beraber bütün bu teşebbüslerden maksadımız, hayatı menfaatlerimizin elde edilmesine teşebbüs ettiğimiz sırada Fransız basının ve kamuoyunun, onlara dayanarak Fransız siyasetinin lehimize

⁷ Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.311.

⁸ *Cemal Paşa, Hatıralar*, hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.123-124. Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, yayına hazırlayan: Nur Özmel Akın, Özgür Yayınları, İstanbul 2003, s.705-706. Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, c.II, s.536.

gelişmesini sağlamaktan ibaret olduğunu, her fırsattan istifade ile sefir Mösyö Bompard'a söylemekten geri durmazdım”⁹

Belirtildiği üzere Cemiyet’in kuruluş amaçları doğrultusunda çalışmalarını yürütmesi için, ilkin Cemal Paşa’nın müessisin adını verdiği bir kurucular kurulu oluşturulmuştur. Kurucular kurulu ilk iş olarak Cemiyet’in İstanbul şubesine ait nizamnâmesini hazırlamakla görevlendirilmişti.

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti’nin kurulması ile Fransız Hükümeti’nin yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Fransa’nın İstanbul Büyük Elçisi Bompard, bahse konu Cemiyet hakkında Bakanlığına yazdığı ayrıntılı raporunda şu ifadelere yer vermiştir:

“Fransa’ya yönelik sempati ve yakınlığıyla bilinen Bahriye Nazırı Cemal Paşa bu konudaki eksikliği gidermek ve Fransa için yakınlığını göstermek için Fransa- Amerika Komitesi’ne benzer bir cemiyet kurmak gayesiyle bir inisiyatif almış bulunuyor. Bahse konu cemiyet Türkiye-Fransa Komitesi adı altında olacak ve iki ülke arasında entelektüel ve ekonomik ilişkileri geliştirmek yönündeki faaliyetlerle yükümlü olacaktır. Bahriye Nazırı’nın inisiyatifinde oluşturulan dostluk cemiyetinin kuruluşunda ilk dikkati çeken saygın ve önde gelen isimler arasında, Teşrifât-ı Umumiye Müdürü İsmail Cenani Bey, Mabeyn eski I. Kâtibi Halit Ziya Bey, Nafia Nazırı Hallaçyan Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin en nüfuzlu üyelerinden biri olan Doktor Nazım Bey ve İstanbul Mebusu İsmet Bey bulunmaktadır”¹⁰

Fransa’nın İstanbul Büyük Elçisi Bompard’ın raporuna göre Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti ilk toplantısını 2 Nisan 1914 tarihinde Bahriye Nazırlığı’nda gerçekleştirdi. Anılan toplantıya yukarıda belirtilen saygın isimlerden başka, muayyen sayıda ve saygınlıklarıyla bilinen Türk ve Fransız şahsiyetler de Cemal Paşa tarafından davet edilmişlerdi. Büyük Elçi Bompard, “adı geçen şahıslar tarafından teşebbüs edilerek oluşturulmuş bu eserde gördüğüm yarar ve menfaatin bir ifadesi olarak sefaretimizden yetkili iki diplomatik görevliyi toplantıya iştirak etmeleri için görevlendirdiğini”¹¹ belirterek kurulan cemiyeti onayladığını göstermekteydi.

2 Nisan 1914 tarihli toplantıda Cemal Paşa, söz konusu teşebbüsünün amaçlarını açıkladıktan sonra, cemiyetin gelecekteki nizamnâmesini hazırlamakla yükümlü kurucular kurulunu belirlemek ve yönetim kurulunu mevcut davetlilerden oluşturmak konusunda, en kısa sürede tatmin edici sonucun elde

⁹ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s.123-124.

¹⁰ *Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères(Paris)[M.A.E.]*, “Fransa’nın İstanbul Sefiri M. Bompard’dan Dışişleri Bakanı’na Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti konusunda rapor” *Turquie*, Nouvelle Série(n.s), v.492, nr. 241, 19 Nisan 1914, s.1, bkz. Ek -1.

¹¹ *M.A.E.*, “Bompard’dan Dışişleri Bakanına Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Konusunda Rapor”, s.2.

edilmesini dile getirmiştir. Cemal Paşa'nın önerisiyle belirlenen kurucular kurulu şu şahıslardan oluşmuştur:

“Halit Ziya Bey Başkan, Dıyın-ı Umumiye İdare Meclisi Başkanı M.de la Boulinière, Başkan yardımcısı olarak görevlendirilmişlerdir. İllustration muhabiri M. Rémond ile Dıyın-ı Umumiye Katib-i Umumisi Vabit Bey sekreterlik görevini birlikte, Alliance Française'in sekreteri M.Bossy ise saymanlık görevini ifâ edeceklerdir.”¹²

Bompard raporunda, hazırlanmakta olan Cemiyet Nizamnâmesi hakkında da kısa bir değerlendirmede bulunduktan sonra, Cemiyet'in ilgili kurulları kesin olarak oluşur oluşmaz, kesin listeyle birlikte hazırlanan nizamnâmenin bir nüshasını derhal Bakanlığa ulaştıracağını beyân etmiştir. Bompard, İstanbul'daki oluşumdan sonra Cemiyet'in Paris şubesinin de, bundan böyle yakın bir zamanda kurulması gerektiğini belirtmiş; başkanlık görevini yürütmesi için rica edilecek kişilerin muhakkak saygın politik şahıslardan seçilmesinin önemine işaret etmiştir. Cemiyet'in kurulması onurunu paylaşmada bir ihtiyatlılık ve tereddüt göstermeksizin en iyi şekilde bu oluşumun bakanlıkça destekleneceğinden şüphe etmediğini belirten Büyük Elçi Bompard, bununla birlikte, entrikacı şahsiyetlerin cesaretini kırmak, yanlış anlamalardan kaçınmak bakımından Cemiyet'in menfaatlerine uygun olacak amaçları gerçekleştirmek için, yapılacak atamalardaki hassasiyetlere dikkat çekmiştir. Bu bakımdan Fransız Elçisi Bakanlığ'na, Paris'teki Türk Büyük Elçiliği ile uyumlu hareket etmenin önemi konusunda uyarıda bulunmayı gerekli görerek raporunu şu sözlerle tamamlamıştır:

“...Cemiyet'in kurulmasıyla ilgili her konuda ve özellikle Türk şahsiyetlerin seçiminde Fransa'da ikâmet eden kişilerin Cemiyet'e davet edilmelerinin uygun olacağını, Ekselansları tüm dikkatinizi bu nokta üzerine davet etmeme müsaade ediniz.”¹³

Fransa'nın İstanbul Büyük Elçisi M. Bompard, Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti hakkında oldukça müspet kanaatlerini ve uyarıcı görüşlerini içeren 19 Nisan 1914 tarihli üç sayfalık raporundan sonra, 29 Nisan 1914 tarihli bir başka yazıyla da, Cemiyet'in Nizamnâmesi'nin hazırlanarak kesinleştiği konusunda Bakanlığ'ın bilgilendirmişti.¹⁴

¹² M.A.E., “Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Konusunda Rapor”, s.2. Ayrıca, Tanin gazetesine göre görevlendirmeler için bkz.Tunaya, *Siyasal Partiler*, c.II, s.536. Uşaklıgil, Cemal Paşa'nın Cemiyet'in fahri başkanlığını üslendiğini, kendisinin de fiili riyasete geçirildiğini belirtmektedir. Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s.706.

¹³ M.A.E., “Bompard'dan Dış İşleri Bakanı'na Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Konusunda Rapor”, s.3.

¹⁴ M.A.E. “Fransa'nın İstanbul Büyük Elçisi Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin Nizamnâmesi Hakkında”, *Turquie*, n.s, v.492, nr.267, 29

Bompard'ın 29 Nisan tarihli yazısı kısa bir bilgilendirmeyi ifade etmekle birlikte, bahse konu yazının beş sayfadan oluşan ekinde, Cemiyet'in İstanbul Şubesi'ne ait nizamnâme metni bulunmaktaydı. Cemiyet'in İstanbul Şubesi'ne ait nizamnâmesinin, yazı ekinde sunulmuş olması, Paris'te kurulacak olan bir diğer şube için, bütünüyle âmir bir bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte, örnek bir nüsha olması ve Bakanlığın Cemiyetle ilgili daha açık ve kesin bir şekilde bilgilendirilmesi bakımından önemli görülmüştü.

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Nizamnâmesi

M. Bompard'ın 29 Nisan 1914 tarihli yazısının ekinde sunulan beş sayfalık nizamnâme toplam dört fasıl ve içlerinde fıkraları da barındıran yirmi temel maddeden oluşmaktadır. Nizamnâmenin ilk faslında *Cemiyet'in Amaçları* dört fıkra halinde açıklanmış bulunuyor. Nizamnâmeye göre cemiyetin amacı, iki ülke arasındaki entelektüel, endüstriyel ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, mevcut endüstriyel ilişkilerle ilgili bir bilgi merkezi oluşturmak ve Osmanlılar ile Fransızlar'ı ilgilendiren, iki ülkenin entelektüel ve ekonomik hayatının özelliklerini içeren konularda cemiyet üyelerini bilgilendirmeye yönelik olmak üzere İstanbul ve Paris'te bülten yayınlamak şeklinde belirlenmiştir. Bunların dışında Osmanlı ve Fransız tüccar ve bilginleriyle, turistlerinin, iki ülkenin birbirlerine yakınlaşmasını cazip kılacak şekilde seyahatler düzenlemeleri; Türkiye'nin Fransa'da, Fransa'nın Türkiye'de, özel yayınlar vasıtasıyla daha iyi tanıtılmasını sağlamak ve Fransa'ya Osmanlı öğrencilerinin eğitim ve araştırma yeteneklerini geliştirilmesi için gönderilmesi, Cemiyetin amaçları arasında yer almıştı.¹⁵

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Nizamnâmesi'nin ikinci faslını oluşturan *İdare ve Görev* başlığı altında ise Cemiyet'in biri Paris, diğeri İstanbul olmak üzere iki şubeden oluştuğu, İstanbul Şubesi'nin merkezinin, İstanbul Kızılay Cemiyeti'nin lokalleri olduğu el yazısıyla kaydedilmiştir. Cemiyet'in İstanbul Şubesi, gönüllü üyeler, kurucu üyeler ve doğal üyelerden oluşmakta, doğal üye olmak için yönetim kurulundan iki üyenin önerisinin bu kurul tarafından kabul edilmesi ve cemiyete yıllık yirmi kuruş aidat ödemeleri; gönüllü üye olmak isteyenlerin de, en az bir defaya mahsus olmak üzere on Türk Lirası bağışta bulunmaları gerekmektedir.¹⁶

Nizamnâmeye göre Cemiyet üyeliği vasfının kaybedilmesi "*istifa edilmesi halinde, yönetim kurulu tarafından ağır bir takım gerekçelerin bildirilmesi yoluyla üyelikten düşürülmek; ve bir de yıllık verilmesi gereken aidatların ödenmemesi halinde*" mümkün olabilmektedir. İstanbul ve Paris'ten oluşacak her iki şubenin, bir denetleme

Nisan 1914. Nizamnâmenin tam başlığı "Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti, İstanbul Şubesi'nin Tüzük Hükümleri" şeklindedir, bkz. Ek-2.

¹⁵ M.A.E. "Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Cemiyet Nizamnâmesi Hakk." Ek -1.sf.

¹⁶ M.A.E. "Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Cemiyet Nizamnâmesi Hakk." Ek-1.-2.sf.

kurulu olacak, bu kurulun başkan ve başkan yardımcıları Cemiyet'in yönetim kurulu tarafından tayin edilmiş olacaktır. Bu bakımdan denetleme kurulu üyeliği ünvanı, Cemiyet'i taşıyabilecek yetenekte, Cemiyet'in savunduğu değerlere karşı yakınlıkları bilinen şahsiyetlerden olmak üzere, yönetim kurulu tarafından verilecektir. Cemiyet'in her iki şubesinin 30 üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından idare olunacağı, İstanbul Şubesi'nin yönetim kurulunun, bu şubenin üyelerinden oluşan genel kurul tarafından dokuz yıl için seçileceği, yönetim kurulu üyeleri arasından bir başkan, bir başkan yardımcısı; Fransız gurubu için bir genel sekreter, Türk gurubu için de bir başka genel sekreter ve bir sayman seçilerek başkanlık kurulunun oluşturulacağı nizamnâmede esasa bağlanmıştır.¹⁷

Nizamnâmenin oldukça ayrıntılı hükümleri içeren bu faslında, yönetim kurulunun başkanın davetiyle her iki ayda bir en az bir defa olmak üzere toplanması, kararların geçerli olabilmesi için toplantıda 2/3 oranında çoğunluğun hazır bulunması, her toplantı seansı için Türkçe ve Fransızca dillerinde resmî tutanak tutulması ve bu dokümanların her iki genel sekreterler ile başkan tarafından imzalanması zorunlu kılınmış; ayrıca her iki şubenin bir kadınlar komitesi kurabileceği, İstanbul Şubesi'nin kadınlar komitesi üyelerinin bu şubenin yönetim kurulu tarafından belirleneceği kaydedilmiştir. Nizamnâmenin 13.maddesi Cemiyet'in yönetim kurulunun rutin görevleri yerine getirmek üzere temsil yetkisi ve harcamayla ilgili takip edilecek usulleri, 14. maddesi Cemiyet'in kurucular kurulu ile yönetim kurullarında görevli üyelerin karşılıksız görev yapmaları esası, madde 15'te ise, İstanbul Şubesi'nin genel kurulunun bu şubede kayıtlı bulunan bütün üyelerden oluştuğu belirtilmiştir. Bu çerçevede İstanbul Şubesi, her defa en az dört üyenin talebi ve yönetim kurulunun davetiyle yılda bir defa toplanmak zorundadır. Bu toplantıda Paris Şubesi'nin yönetim kurulu da temsil edilmek yetkine sahip olacak, çağrılar gazetelerde duyurulacak ihbarnâmeler yoluyla olacak ve toplantı gündemi yönetim kurulu tarafından belirlenecektir. 15. maddenin son bölümünde genel kurul toplantısının çalışma usulleri belirlenirken, 16.maddede ise genel kurul toplanma ve iştirak usulleri saptanmış, tüm kararların mevcut üyelerin mutlak oy çoğunluğu ile alınabileceği, ikinci tur oylamada ise nispi çoğunluğun yeterli olacağı karara bağlanmıştır.¹⁸

Cemiyet nizamnâmesinin üçüncü faslını oluşturan *kaynaklar* kısmı 17. ve 18 maddede belirlenen esaslardan oluşmaktadır. Cemiyet'in İstanbul Şubesi'nin kaynaklarını düzenleyen 17. maddeye göre, bu şubenin gelirleri üyelerin aidatlarından, miras, bağış ve diğer yardımlarla, yönetim kurulu tarafından istisnâî sıfatıyla yaratılmış kaynaklardan sağlanacağı belirtilirken; 18. maddede, yönetim kurulu tarafından belirlenmiş şart ve biçimlerde oluşturulacak yedek fonlar gelir hanesinden kabul edilmiştir. Nizamnâmenin son faslını oluşturan

¹⁷ M.A.E. "Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Cemiyet Nizamnâmesi Hakk." Ek-2.sf.

¹⁸ M.A.E. "Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Cemiyet Nizamnâmesi Hakk." Ek-3.-4.sf.

değişken hükümler başlığı altında ise 19. madde, harcamaların yapılması usulleri ve kimi durumlarda, yetkilerin kullanılma şekline ilişkin değişken hükümleri düzenlerken, 20. maddede, yönetim kurulunun konumu üzerinde yapılabilecek bazı değişiklik hallerini karara bağlamaktadır.¹⁹

Netice itibarıyla kısaca özetlemiş bulunduğumuz İstanbul Şubesi'nin Nizamnâmesi, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın girişimleriyle kurulmuş bulunan Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin kuruluş amaçları doğrultusunda çalışmasını esas alan kural ve hükümleri kapsamaktaydı. Hükümlerden de anlaşıldığı üzere, Nizamnâmeyi hazırlayan kurucular kurulu, Cemiyetin amaç ve hedefleri doğrultusunda çalışması konusunda her iki tarafın yararına olacak bir dengeyi gaye edindiği anlaşılmaktadır. Bu durum Nizamnâmenin, her iki ülke temsilcilerinin tasvibinden geçirildiğini göstermektedir.

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Siyasi ve Ticari İşler Direktörlüğü tarafından hazırlanıp, Bakan tarafından onaylanarak İstanbul Büyük Elçisi M.Bompard'a gönderilen 7 Mayıs 1914 tarihli ve Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti konulu el yazısıyla kaleme alınan yazıda bakan, Büyük Elçi Bompard tarafından Bakanlığa sunulan 241 ve 267 belge numaralı mesajları okuduğunu ve verilen bilgilerden büyük bir onur ve memnuniyet duyduğunu belirtmekteydi.²⁰ İstanbul'da kurulan Dostluk Cemiyeti'nin Paris Şubesi'nin de kurulmasından duyacağı memnuniyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris Büyükelçisi Rifat Paşa'ya da bildirdiğini açıklayan Bakan, Rifat Paşa'nın konuya yakın bir ilgi ve alaka göstermekte olduğunu kaydetmiştir. Bakan, Cemiyet'in Paris Şubesi ile ilgili gelişmeler konusunda Bompard'ın muhakkak bilgilendirileceğinden bahisle, kendisine, İstanbul'daki öncülüğünü güvenle sürdürmesini tavsiye etmiş; Cemiyet'in, özellikle kendilerine geniş yetkiler tanınmış kabiliyetli kişilerden oluşturulması halinde, Paris Şubesi'nin hareketinin de kolaylaşacağına dikkati çekmiştir.²¹

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın şahsi girişimleriyle kurulmuş gibi görünen Dostluk Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi'nin kuruluş çalışmalarını tamamlamasından sonra, muhtemelen 1914 Yılı'nın Haziran ayı ortalarında Cemiyet'in Paris Şubesi de kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Cemal Paşa'nın Fransız Hükümeti tarafından davet edilmesi ve seyahat kararından yaklaşık 15 gün önce Cemiyet'in Paris Şubesi'nin de kuruluşunu tamamlamış bulunması ilginç bir rastlantı olsa gerektir.

15 Haziran 1914 tarihli *Le Temps* gazetesi "Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti" başlıklı haberinde "Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından ve onun başkanlığında İstanbul'da kurulmuş bulunan Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti adlı

¹⁹ M.A.E. "Bompard'dan Dışişleri Bakanı'na Cemiyet Nizamnâmesi Hakk." Ek-4.-5.sf.

²⁰ M.A.E. "Fransız Dışişleri Bakanı'ndan İstanbul Büyük Elçisi M.Bompard'a Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Hakk." *Turquie*, v. 492,n.s, 07 Mayıs 1914, s.1,bkz. Ek-3.

²¹ M.A.E. "Fransız Dışişleri Bakanı'ndan M.Bompard'a Dostluk Cemiyeti Hakk.", s.1-2

organizasyonun bir şubesinin de Paris'te kurulduğu" belirtilmiş; adı geçen Cemiyet'in ilk genel kurul toplantısını 13 Haziran 1914 tarihinde Camile Pelleton başkanlığında gerçekleştirdiği açıklanmıştır.²² Camile Pelleton başkanlığında yapılan ilk toplantıda Paris eski Baş Konsolosu Doktor Lütfi Bey'in Cemiyet'in amaçlarını belirten kısa bir konuşmasından sonra Tıp Akademisi üyesi Doktor Doléris söz alarak "*Cemiyet'in Doğu'da Fransız nüfuzunun yayılması ve sürdürülmesi için önemli bir rol oynayacağını*" hatırlatmıştır. Cemiyet'in ilk genel kurul toplantısında konuşmaların tamamlanmasından sonra Paris Şubesi'nin başkanlık kurulu oluşturulmuştur. Buna göre, Dışişleri Eski Bakanı ve şimdiki milletvekili M. Cruppi, Cemiyet'in Paris Şubesi Başkanı olarak atanmıştır. Başkan yardımcılıklarına ise milletvekili Camile Pelleton ile Tıp Akademisi üyesi M. Doléris getirilmişlerdir. Genel sekreterliğe Doktor Lütfi Bey, sekreterlik görevlerine Avukat Pierre Vernadeau ile Hukuk Doktoru Maureil- Deschamps, saymanlığa ise Ch. Furiat getirilmişlerdir.²³

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin Cemal Paşa tarafından İstanbul'da kurulmasını müteakip, Paris'te Fransızların öncülüğü ve katkısıyla bir şubesinin kurulmuş olması, Fransız Hariciyesi'nin de Türkiye'yle yakınlaşma sürecini kontrollü bir şekilde yürütmekten büyük bir fayda beklediğini göstermektedir. Nitekim Fransız Hariciyesi'nin bu meseleye yaklaşım tarzı ve Cemiyet'teki etkinliklerine bakıldığında, Fransızlar'ın da yakın gelecekteki belirsizliklere karşı, ihtiyati bir yatırım içinde olduklarını ortaya koymaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerin başta Cemal Paşa'nın inisiyatifi olmak üzere çeşitli vesilelerle olumlu bir sürece doğru mesafe katetmesi, Fransız diplomatlarını da Osmanlı İmparatorluğuyla ilişkilerini düzeltmeye sevk etti. Bu bakımdan uzun sayılamayacak bir süreçte ortaya çıkan olumlu gelişmeler, iki ülke arasındaki karşılıklı çıkar ve beklentiler, tarafları *yakınlaşma* konusunda daha somut adımlar atmaya âdeta mecbur hale getirmiştir.

Cemal Paşa'nın Paris Ziyareti

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın 1914 Temmuzunda gerçekleşen Paris seyahati Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerin en uygun olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Cemal Paşa'nın Paris seyahati, bir yönüyle Fransa ile ilişkilerin olumlu bir seyir takip etmeye başladığı bir sürecin parçası olurken, bir diğer yönüyle de savaş yaklaşırken bir şekilde Üçlü İtilaf Devletleri'yle bir ittifak içerisinde yer alma isteğinin bir sonucu olarak gerçekleştirilmiş bir ziyaret idi. Cemal Paşa, Paris seyahatinin gerekçesini Hatıralarında şu şekilde aktarmaktadır:

²² *Le Temps*, "Le Comité France- Turquie", 15 Haziran 1914, s.2.

²³ *Le Temps*, "Le Comité France-Turquie", 15 Haziran 1914, s.2.

“1914 senesi Temmuz’u (Haziran olacak) ortalarında idi, ne gibi bir vesile ile olduğunu pek hatırlayamıyorum. Bir gün Mösyo Bompard ile Sefarethane’de görüşürken dedi ki:

–Sizin Türk- Fransız Dostluğu hakkında burada yaptığımız çalışmalar dikkat çekmiş olduğundan, sizinle daha yakından tanışmak ve sizi Fransız Kültüsüne daha yakından tanıtmak için Fransız Hükümeti, sizin Fransa’ya ziyaret etmenizi arzu ediyor. Acaba, Fransız donanmasının temmuz içerisinde yapmak niyetinde bulunduğu deniz manevralarında bulunmak üzere tâbi olduğum hükümet sizi davet edecek olursa, bu Osmanlı Hükümeti’nce memnuniyetle karşılanır mı? Bunu Sadrazam Paşa’dan sormak niyetinde isem de evvelâ sizin onayınızı almak istedim.

Şayet Sadrazam Paşa onaylar ve Padişah’ın müsaadesi de çıkarsa memnuniyetle gideceğimi söyledim. Bir kaç gün sonra Mösyo Bompard Fransız Hükümeti’nin davetini resmen Babıâli’ye tebliğ etmişti. Tam da o günlerde mahut Saraybosna Cinayeti işlenmişti”.²⁴

Fransız Hükümeti’nin Mösyo Bompard vasıtasıyla ilettiği daveti 29 Haziran 1914 tarihinde kabul eden Bab-ı Âli, yayınladığı irade-i seniye ile Cemal Paşa’ya seyahat müsaadesini temin etmiştir:

“Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın Fransa Hükümeti tarafından vuku bulan davetine binaen, bahri manevralarda bulunmak üzere Fransa’ya azîmetine müsaade edilmiş ve Bahriye Nezaret-i umurunun Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın avdetinde müşarîinileybe, tevdi-i vekâlet olunmak üzere, Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından vekâleten ifâsına meşûniyet verilmiştir. Bu iradenin icrâsına Sadaret memurdur”.²⁵

Fransa’ya hareketinden önce Paris’teki görüşmelerinde izleyeceği yol ve hareket tarzı hakkında başta Sadrazam Sait Halim Paşa olmak üzere, bazı istişarelerde bulunan Cemal Paşa’ya, özellikle Yunanistan ile muallâkta kalan adalar meselesinin çözülmesinde, Fransa’nın desteğini istemek ve zemin uygun olursa, Hükümet adına ittifak teklifinde bulunma yetkisinin verildiği belirtilir.²⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir çeşit resmî yayın organı olarak kabul edilen Tanin gazetesinin 1 Temmuz 1914 tarihli sayısında “Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın bu akşam Paris’e müteveccihen İstanbul’dan hareket edeceği” belirtiliyorsa da, Cemal Paşa’nın ertesi gün, 2 Temmuz’da hareket ettiği anlaşılmaktadır.²⁷

Saraybosna’da cereyan eden gelişmenin bir Dünya Savaşı’na neden olabileceği yönündeki şüphe ve değerlendirmelerin tartışılmaya başlandığı bir sırada Paris seyahatine çıkan Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın bu ziyareti, Türk ve Fransız kamuoyuna büyük ölçüde yansımış ve çeşitli yorum ve

²⁴ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s.124.

²⁵ B.O.A, MV. 235/137, 5 Şaban 1332/16 Haziran 330/29 Haziran 1914, bkz. Ek- 4.

²⁶ Cemal Paşa, *Hatıralar*, s.125, Halil Mentşe’nin *Hatıraları*, Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.184-185, Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s.158.

²⁷ Tanin, “Cemal Paşa”, 1 Temmuz 1914, s.1. Nevzat Artuç, *Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı*, TTK. Yayınları, Ankara 2008, s.172.

değerlendirmeler, her iki ülkenin önde gelen gazetelerinde yer almıştır. Bu seyahat, Fransa basını için bilhassa önemliydi. Çünkü neredeyse *bloklama* sürecini ikmâl etmek üzere olan Dünya politik sistemi açısından, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönü özel bir önem arz etmekteydi. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresinde büyük ölçüde söz sahibi olmuş, önde gelen İttihatçı liderlerden birisi olan Cemal Paşa'nın seyahat sürecindeki her konuşması, yaptığı her değerlendirme, geleceğe yönelik bir mesaj vermesi ihtimali düşüncesinden hareketle büyük bir önem taşımaktaydı.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Paris seyahatine ilişkin İrade-i Seniyyenin yayımlandığı gün *Le Temps* gazetesinin “Cemal Paşa Fransa’da” başlıklı haberi geçmesi ilginç bir rastlantı olmakla beraber, haberin içeriğini de, âdeta Paris diplomasi çevrelerinin resmî mesajı olarak değerlendirmek mümkündür:

*“Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Fransız Hükümeti'nin daveti üzerine donanma manevralarında hazır bulunmak ve bazı ziyaretler yapmak üzere Çarşamba günü Orient – Express ile Fransa'ya hareket edecek ve 14 Temmuz'dan sonra Türkiye'ye dönecektir. Bu yolculuk Harici durum ve meseleler bakımından sağlam ve güvenli bir barışı tesis etmek adına bir işaret olduğundan büyük bir memnuniyet ve sevinçle karşılanmaktadır.”*²⁸

Le Temps gazetesinin ertesi günü nüshası Bahriye Nazırı'nın seyahatini “Cemal Paşa'nın Fransayı ziyareti” başlığıyla geçilmiştir. Gazetenin haberinde Cemal Paşa'nın Paris'i ziyaretine ilişkin resmî açıklama tekrar edildikten sonra, Bahriye Nazırı'nın Paris'te kısa bir süre kalıp, 14 Temmuz'a kadar Toulon'da bulunacağı, 14 Temmuz'da ise *Ulusal Bayram* vesilesiyle Paris'te *Resmî Geçit* Töreninde hazır bulunacağı kaydedilmiştir. *Le Temps*, seyahata ilişkin değerlendirmesini Türk basınında yer alan yorumlara dayandırmıştır. Buna göre Türk basını Cemal Paşa'nın seyahatini, iki ülke arasında dostluk ve güvene dayalı bir politikanın işareti olarak görmektedir. Cemal Paşa'nın Fransa için beslediği sempatinin bilindiği görüşünden hareketle Fransa ve Türkiye arasında çok samimi ilişkilerin geliştirilmesi için bu ziyaret bir umut olarak yorumlanmaktadır.²⁹ *Le Figaro* gazetesi de *Le Temps* gibi, Cemal Paşa'nın seyahatine ilişkin ön bilgi verdikten sonra, *Sabah* gazetesi başyazarının Cemal Paşa ile yaptığı mülakata yer vermiştir. Cemal Paşa mülakatında “*Fransız donanmasının büyük manevralarından istifade edeceğini ve bu gezi vesilesiyle iki ülke arasında yüzyıllardan beri süren dostluk bağlarını kuvvetlendirmeye çalışacağını*” beyân etmiştir. Cemal Paşa'nın Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin kurucusu olduğu hatırlatılan yazıda, Cemal Paşa, “*Türklerin Fransa'ya karşı besledikleri en canlı samimiyet duygularının Fransızlar nezdindeki tercümanı olmak bakımından en yetkili kişi*”

²⁸ *Le Temps*, “Djémal Pacha en France”, 30 Haziran 1914, s.2.

²⁹ *Le Temps*, “La visite de Djémal Pacha en France”, 1 Temmuz 1914, s.6.

olarak değerlendirilmekteydi.³⁰ *Le Journal des Débats* gazetesi ise “Cemal Paşa Fransa’da başlıklı kısa haberinde Bahriye Nazırı’nın pazartesi günü M.Poincaré tarafından kabul edileceğini belirttikten sonra ziyaret programı hakkında bilgi vermektedir.³¹

Le Temps gazetesinin 5 Temmuz tarihli nüshası Cemal Paşa’nın Paris Garı’nda karşılanması hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Seyahatte, kendisine eşlik eden Bahriye Yüzbaşı Nusret Bey’in yardımıyla vagonun inen Cemal Paşa’yı, Paris Sefiri Rifat Paşa ile Sefaret mensupları karşılamıştır. Karşılama töreninde Türk heyetinin yanı sıra Fransız askeri, siyasi, mali, siyasi ve diplomatik temsilcileriyle birlikte Fransız silah sanayinin yüksek düzeydeki temsilcileri de hazır bulunmuştur. Bunlar arasında, Fransa’nın İstanbul Büyük Elçiliği siyasi danışmanı Boppe, Osmanlı Bankası Direktörü Sergeant, Duyun-u Umumiye temsilcisi Steeg, Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Paris Şubesi’nin Başkanı, Cruppi, Kâtip Lütü Bey ile birlikte endüstri kesiminin önde gelen simâları dikkati çekmekteydi. Cemal Paşa karşılama töreninde nezih bir Fransızca ile, Fransız Hükümeti’nin davetinden çok mutlu olduğunu, Fransız Donanması’nın kendisine vereceği bilgi ve fikrin yenilenmekte olan Türk Donanması için yararlı olacağına inandığını kaydetmiştir.³² Gazete’nin aynı sayısında Cemal Paşa’nın ziyareti vesilesiyle “Fransa ve Türkiye” ilişkileri başyazı konusu olmuştur. Başyazıda Cemal Paşa’nın Fransa seyahatinin öyküsü ve seyahatin amacı hakkında bilgi verildikten sonra şu değerlendirmelerde bulunulmuştur:

“Bu ziyaret bir Türk Nazırı’nın Fransa’ya yaptığı daha önce benzeri görülmemiş bir ziyaret değildir. Fakat uzun zamandan beri Osmanlı Hükümeti Üyesi’nin bugünkü şart ve koşullardaki gibi bir resmî kabul vesilesi hiç olmamıştı. Bu görev için Cemal Paşa’nın tayin edilmiş olmasından dolayı Fransız kamuoyu çok memnun olmuştur. Biz biliyoruz ki, gerçekte Cemal Paşa, ülkemiz için gerçek bir dostluğu temsil etmiş ve bu dostluğu pekiştirmek amacıyla O, Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti’ni kurmuştur. Cemiyet’in İstanbul’daki ilk toplantısında Fransa’ya yönelik dostluk ve sempatisini söylevinde açıkça ilân etmiştir. Cemal Paşa’nın ister subaylık kariyerinde olsun, isterse siyasi kariyerinde olsun, özellikle de İstanbul Muhafızı iken enerjisi ve işine verdiği büyük değer, O’nun ne kadar işinin ehli olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan Cemal Paşa her yönüyle yüksek bir saygı ve kabul gören bir isimdir.”³³

Cemal Paşa’nın Paris’te bulunduğu gün yayınlanan başyazı, bir taraftan Cemal Paşa’yı överken, diğer taraftan “yakın geçmişte Türkiye ile Fransa arasında cereyan eden ihtilaflar nedeniyle Türk basını ve kamuoyunda Fransız Diplomasisi’ne karşı

³⁰ *Le Figaro*, “Turquie: Voyage en France du Ministre de la Marine”, 2 Temmuz 1914, s.2.

³¹ *Le Journal des Débats*, “Djémal Pacha en France”, 4 Temmuz 1914, s.6.

³² *Le Temps*, “Djémal Pacha à Paris”, 5 Temmuz 1914, s.3.

³³ *Le Temps*, “France et Turquie”, 5 Temmuz 1914, s.1.

zaman zaman hak-sızlıkların yapıldığı” iddia edilmekteydi. “Bugün bu davaları yeniden açmanın ne yeri, ne de zamanı olduğundan” bahisle; “suçlamaya suçlamayla cevap vermek eğilimini benimsemedikleri” şeklindeki değerlendirmeler, basında, Türk-Fransız ilişkilerine ne yönden yaklaşıldığı konusunda önemli bir fikir vermektedir. Bugün için XX. Yüzyıl Fransası’ndan geri kalmış Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tehlike bulutlarının anımsatıldığı başyazıda, “Fransa’nın tarafsız ve menfaate dayalı olmayan dostluğu konusunda, Fransa’nın her zamanki gibi yine eski Fransa olmayı sürdüreceği” ifade edilerek, Türk Fransız ilişkileri geçmişten bugüne değerlendirilmeye çalışılmış ve şu görüşlere yer verilmiştir:

“Türkiye ile Fransa arasındaki ilk siyasi ilişkiler I. François Dönemi’nde denizlerde ittifak yoluyla kurulmuştur. Bugün de Türk denizciliğinin patronu olan Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın girişimleriyle iki ülke arasındaki ilişkilerin daha çok geliştirilmesi ve daha samimi temasların yapılması olanağı doğmuş bulunmaktadır... Son finansal müzakereler sırasında Paris’teki görüşmelerin içten bir samimiyetle yürütüldüğünü Bab-ı âli de bilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Fransızlarla olan iktisadi ve ticari işlerinin benzersiz önemde olduğu, angaje olunan finansal rakamların yüksekliği de bilinen bir durumdur. Bilinen bir başka durum da, Fransa’dan başka hiçbir Büyük Güç’ün, Türkiye ile başlıca konu ve ihtiyaçları oluşturan ticari, endüstriyel, güvenlik ve rejim düzeninin bakım kalınmasıyla ilgili olmadığı gerçeğidir. Fransa’nın hiç bir zaman ne doğrudan, ne de dolaylı olarak topraksal talepleri harekete geçirmeyi teşvik etmediği artık bilinmektedir. O halde İstanbul Hükümeti bütün kurumlarıyla birlikte Paris Yönetimi’ne tam anlamıyla güven duymalıdır.”³⁴

Le Temps’da yer alan başyazının son bölümünde, bir kaç aydan beri Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerde gözlemlenen ilerlemede “akıllı ve genç insanlar” olarak tabir edilen Jön Türkler’in büyük katkılarının bulunduğu belirtilmiştir. Böylelikle, uzun bir süre boyunca istikrar ve uyumdan mahrum kalmış Türkiye’nin, kusur ve eksikliklerini gidererek güven tesis eden bu kadro sayesinde, ülkenin yeniden seçkin bir temsile kavuştuğu ileri sürülmüştür. Balkan Savaşları’nda kaybedilen topraklara ve bağımsızlığını ilân etmiş milletlere rağmen, Balkanlar’daki huzur ve güvenin sağlanması ve barışçıl bir düzenin kurulması, Türkiye’nin içten ve barışı esas alan açılımlarına bağlı olacağı kaydedilerek; dünden bugüne bitmeyen bir *açılım öyküsü* ile yazı son bulmuştur.³⁵

Cemal Paşa’nın Paris’te bulunduğu kısa bir süre içindeki faaliyetleri bakımından *Le Journal des Débats* gazetesi, 7 Temmuz tarihli nüshasında, Cemal Paşa onuruna Fransız Bahriye Nazırlığı’nda verilen öğle yemeği değerlendirilmiştir. Fransız Bahriye Nazırı, M. Gauthier’in ev sahipliğinde verilen yemeğe Rifat Paşa’nın temsil ettiği Türk heyetine karşılık, Fransız heyetinde Fransız Hariciyesi Siyasi ve Ticari İşler Müdürü M.de Margerie, Genel Kurmay Başkanı General Joffre’un Bahriyeli Yardımcısı Vice-Amiral Pivet gibi

³⁴ *Le Temps*, “France et Turquie”, 5 Temmuz 1914, s.1.

³⁵ *Le Temps*, “France et Turquie”, 5 Temmuz 1914, s.1.

askeri ve diplomatik üst düzey temsilciler iştirak etmişlerdir. Fransız 102. Piyade Alayı'nın müziği eşliğinde verilen yemekte, Bahriye Nazırı M. Gauthier, Osmanlı Donanması'nı geliştirme yönündeki liderliği bakımından çok seçkin bir devlet adamıyla birlikte olmaktan duyduğu memnuniyeti anlatmıştır. Balkan Muharebeleri'ne şahitlik eden güçlü bir yazarın "*Ateş Hatları Altında*" başlıklı eserine konu olduğu gibi, yüksek bir vatanseverlik yönünün yanı sıra, Cemal Paşa'nın bir asker ve bir lider olarak her türlü övgüye layık olduğunu kaydeden Gauthier, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

*"Ekselansları, bizî ziyaretiniz Fransa için açıkça ifade ettiğiniz duygularınızın yeni bir kanıtı olarak kabul görmektedir. Ülkelerimiz arasında asırlardan beri süre gelen ilişkiler bir tarih inşa etmiş olduğundan, geçmişte cereyan etmiş bütün batıralar ruh ve zihin dünyamız ile ilişkilerimizde önemli bir yer işgal etmiştir. Geçmişin batıralarından ilham alarak, Padişah Mehmet Reşat'ın, Sayın ekselansları Cemal Paşa ve resmi zevatının şerefine, ayrıca Türk Bahriyesi ve Büyük Osmanlı Donanmasının gittikçe artan gelişme ve ilerlemesi için kadehimi kaldırıyorum."*³⁶

Fransız Bahriye Nazırı M.Gauthier'nin konuşmasından sonra söz alan Cemal Paşa, mevkidaşının kendisi hakkındaki övgü dolu sözlerine teşekkür ederek, seyahatinin başlamasından beri hiç eksilmeyen bir dostluk ve samimiyet ortamında bulunmaktan dolayı duyduğu memnuniyeti belirterek şu görüşlere yer vermiştir:

*"Bugün ülkenizin ve Fransız gücünün en öncelikli yerleri arasında bulunan tersane, askeri tesis vb. yerleri ziyaret etmek, aynı zamanda güçlü donanmanızın manevralarında hazır bulunmaktan dolayı memnuniyetimi ifade eder, bu vesileyle Fransız Hükümeti'nin nazik davetinden dolayı duyduğum sevinç belirtmek isterim. Osmanlı Yönetimi'nin çabalarının da bu yönde olduğu gibi, bize uzun bir barış dönemini sağlayacak güçlü bir Osmanlı Donanması için yenileme çabalarımız konusunda gerekli desteği sağlayacağınıza ilişkin umut vaat eden yaklaşımınıza teşekkür etmek isterim. Bu vesileyle, Fransız Cumhurbaşkanı, ekselansları M.Gauthier ve tüm Fransız Bahriyelileri'nin onuruna sizî kadeh kaldırmaya davet ediyorum."*³⁷

Cemal Paşa'nın seyahati boyunca Fransız basınına yansıyan son toplantılarından birisi de, kurucusu olduğu Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Paris Şubesi'nin onuruna vermiş olduğu akşam yemeğidir. Bir hayli ilgi

³⁶ *Le Journal des Débats*, "Djema! Pacha au Ministère de la Marine" 7 Temmuz 1914, s.6.

³⁷ *Le Journal des Débats*, "Djema! Pacha au Ministère de la Marine", s.6. *Le Temps*'ın aynı tarihli sayısında, Cemal Paşa'nın resmî tören ve kabullerden uzak güzel bir Pazar geçirdiği ve bir gerçek Parisli'nin yaptığı gibi günü yaşamaya çalıştığı belirtilmektedir. Ancak yine de Napolyon'un batıralarının sergilendiği Malmaison Şatosu'nu ziyaretlerinde olsun, au Bois de Boulogne'da verilen resepsiyonda ve Büyük Kulüp'te olsun Türk ve Fransız askeri şahsiyetleri, üst düzey diplomatlar ile Fransız Endüstrisi'nin yetkilileri kendisine eşlik etmişlerdi. *Le Temps*, "La Journée bien Parisienne de Djema! Pacha", 7 Temmuz 1914, s.3.

gösterilen ve oldukça yüksek katımlı bir organizasyon olan yemeğe Fransız finans, endüstri, ticaret ve basın dünyasının üst düzey temsilcileriyle parlamento ve siyaset çevrelerinden yüz civarında temsilci bu büyük organizasyona iştirak etmişlerdi. Yemekte Cemal Paşa'nın sağında Fransız Dışişleri Eski Bakanı ve Cemiyet'in Paris Şubesi Başkanı M. Jean Cruppi, solunda ise Doğu Komitesi Başkanlığı'nı da yürüten Kabine Eski Başkanı (*Président du Conseil*) ve Doğu Komitesi Başkanı (*au Comité de l'Orient*) M.J. Louis Barthou yer almışlardı.³⁸

Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti Paris Şubesi'nin Başkanı M. Jean Cruppi, Cemiyet'in amaçlarını anlatan ve ilgiyle karşılanan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Cemiyet'in iki ülke arasında ekonomik, sosyal ve entelektüel alanlarda yararlı sonuçları hedefleyen dostluk ve işbirliği alanlarını genişletmeyi amaçladığını öne çıkarmıştır. Cemal Paşa'nın şahsi karakteri ve özellikleri hakkında gözlemlerini anlattıktan sonra O'nun Balkan Savaşları sırasında ülkesini savunmak için görevini fazlasıyla yerine getiren üstün vasıflı bir şahsiyet olarak takdim etmiştir.³⁹

Kabine Eski Başkanı M.J. Louis Barthou ise yaptığı konuşmada Türk-Fransız ilişkilerini canlandırmak ve bu ilişkilere soylu bir değer atfetmek adına asırlardan beri Türkiye ile Fransa arasında çok derin ve çok güvenli menfaatleri gösteren bağlar bulunduğu belirtmiştir. Cemal Paşa'nın trajik anlarda ülkesine yeniden güven kazandıran güçlü bir organizasyon ve liderlik kabiliyeti bulunan, enerji ve inisiyatif gücü yüksek bir şahsiyet olarak tanımlamıştır.⁴⁰

Cemal Paşa, Türk-Fransız ilişkileri ve şahsıyla ilgili konuşmaları müteakip söz alarak, karşılıklı dostluk ve barışı geliştirmek için Cemiyet vesilesiyle birleşmeye hazır olan dostları böylesi bir toplantıda görmekten gurur ve mutluluk duyduğunu belirtmiştir. İki ülkenin yaklaşmasına vesile olan gelişmelerin yanı sıra, böylesi tarihsel bağları ve menfaatleri güçlü olan iki halkın ilişkileriyle ilgili, daha güzel çalışma ve çabaları ve yararlı sonuçları çok yakın bir zamanda kesin bir şekilde hissedeceğinden emin olduğunu belirtmiştir. Bu inançla Türkiye'ye döneceğini belirten Cemal Paşa, Fransa'daki inceleme seyahatinden fazlasıyla tatmin olduğunu sözlerine eklemiştir.⁴¹

14 Temmuz'da Fransız Devrimi'nin yıldönümü vesilesiyle düzenlenen resmî geçit töreninde hazır bulunan Cemal Paşa, Cumhurbaşkanı Poincaré tarafından akşam verilen resepsiyona katılmış ve yaklaşık dört gün sonra da Türkiye'ye dönmüştür.⁴²

³⁸ *Le Temps*, "Un Banquet en l'honneur de Djemal Pacha", 14 Temmuz 1914, s.3 Fransız Siyasal Sistemi'nin III. ve IV. Cumhuriyet Dönemleri'nde Kabine Başkanı tabiri kullanılmaktadır. *Le Robert Micro*, édition: Alain Rey, nouvelle édition, Paris 1998, s.1049.

³⁹ *Le Temps*, "Un Banquet en l'honneur de Djemal Pacha", 14 Temmuz 1914, s.3.

⁴⁰ *Le Temps*, "Un Banquet en l'honneur de Djemal Pacha", 14 Temmuz 1914, s.3.

⁴¹ *Le Temps*, "Un Banquet en l'honneur de Djemal Pacha", 14 Temmuz 1914, s.3.

⁴² Artuç, *Cemal Paşa ...*, s.174-175.

Cemal Paşa'nın Türkiye'ye dönmesinden sonra İstanbul'da, *Le Journal des Débats* gazetesi temsilcisi Fernand De Brinon kendisiyle bir mülakat yapmıştır. Mülakatın 2 Ağustos'ta gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Fernand De Brinon, Cemal Paşa ile mülakatının amacını "*Fransa'da çok büyük saygıyla karşılanmış ve bu seyahatten tatmin olarak döndüğünü açıklayan Cemal paşa'nın mevcut olaylar ve gündemdeki sorunlar bakımında görüşlerine başvurmak*" şeklinde açıklamıştır.⁴³

Fernand De Brinon, Bahriye Nazırlığı'nın yeniden yapılandırılan birimleri ve Nezaret makamı hakkında ayrıntılı bir bilgi verdikten sonra, Cemal Paşa'nın Bahriye'deki icraatları ile kişilik özelliklerini aktarıırken O'nu, "*kendine güveni olan, davranışlarında kesin kararlı, sözleri açık, önerileri sağlam, Fransa için gerçek bir dost ve İmparatorluğun en önemli devlet adamlarından biri*" olarak tarif etmektedir.

Gazete temsilcisinin, Fransa seyahatine ilişkin izlenimleri konusundaki sorusuna "*seyahatinde kendisine gösterilen ilgi ve alaka karşısındaki tutumunun, çeşitli çevrelerce, Fransa'ya yönelik bir işâ olarak fazlasıyla konuşulduğu*" cevabını veren Cemal Paşa, ziyaretinde şahit olduğu gelişmeler karşısında, iyi tanıdığına inandığı Fransa'yı, gerçekte hiç tanımadığını fark ettiğini belirtmiştir. Fransa seyahatinin özellikle Fransız Bahriyesi ve Donanması'nın gücü hakkında kendisine kesin bir fikir verdiğini beyan eden Cemal Paşa, Fransa'nın Akdeniz'de rakipsiz olduğu kanaatini taşımaktadır. Ordu disiplininin gelen liderler arasındaki sıcak temasların ülkeler arasında ilişkilerin gelişmesine hizmet edeceğini kaydeden Cemal Paşa, askeri güç bakımından Fransız Bahriyesi ve Donanmasındaki teknik özellikler ile çıkarma ordusunun eğitimi gibi askeri taktikleri ilgiyle karşıladığını; kara ordusu ve süvari birliklerinden de istifade edilecek gözlemlerde bulunduğunu açıklamıştır. Fernand De Brinon'un mülakatı siyasi konulara yöneltmek isteyen eğilimine karşı, açıklamasını askeri konularla sınırlamaya çalışan Cemal Paşa, Türk Ordusunun kara ve deniz gücünde gerekli iyileştirmeleri yapmak için büyük bir azimle çalıştıklarını, Yunan Donanması'nın edinimlerinden büyülenmediklerini, esasen Türk Donanması olarak üstün ve güçlü olduklarını kaydetmiştir. Türk Donanması'nın daha da güçlenmesi için finansal araçlar bakımından bazı lotarya imtiyazlarının müzakere edilmekte olduğunu belirten Cemal Paşa, bu konuda henüz alınmış bir karar bulunmadığını açıklamıştır.⁴⁴

Osmanlı-Alman Gizli İttifakı'nın imzalandığı gün yapılan mülakatta Cemal Paşa, muhabirin "*Avusturya ile Sırbistan anlaşmazlığı ve muhtemel sonuçları hakkındaki düşünceleri*"ni sorması üzerine verdiği cevap, yakın geleceğin belirsizliğini gösterdiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarının korunması adına, bir kararlılığa da işaret etmektedir:

⁴³ *Le Journal des Débats*, "Un Entretien Avec S.Exc. Djemal Pacha", 3 Ağustos 1914, s.2.

⁴⁴ *Le Journal des Débats*, "Un Entretien Avec S.Exc. Djemal Pacha", 3 Ağustos 1914, s.2.

*“Türkiye hali hazırda herhangi bir yere bağlanmış değildir. Fakat zorunlu çıkarlarının gerektirdiği şekilde harekete geçmeye hazır olarak ve çok büyük bir dikkatle gelişmeleri gözletlemek zorunda olduğunu anlamak gerek”.*⁴⁵

Fernand De Brinon, Cemal Paşa ile uzun mülakatının sonunda, bu vesileyle Osmanlı yönetiminin gelişmelerle ilgili düşüncesinin iyi bir şekilde öğrenildiğini, bir gün önce Maliye Nazırı Cavit Bey’in de benzeri düşünceleri açıkladığı görüşünden hareketle, şu yorumda bulunmuştur:

*“Türkiye bekliyor ve hazırlanıyor. Şimdiden itibaren bile olsa hazırlanıyor. Sınırlarda tertiplenmiş hareketli tedbirler öngörülüyor. Belki Türkiye, onu rövanşa götürecek olayları umut ediyor ve bir fırsatı yakalamaya hazır vaziyette pusuda bekliyor.”*⁴⁶

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan Savaşları’nda uğradığı büyük yenilgiden sonra, İmparatorluğun parçalanması ihtimalinin belirginleşmesi, İttihatçı liderleri bloklaşan dünyada bazı diplomatik girişimlere ve ittifak arayışlarına yöneltmiştir. II. Meşrutiyet’in ilânından kısa bir süre sonra, Bosna-Hersek’in Avusturya–Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı ve Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilân etmesiyle başlayan süreç, nihai olarak Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile birlikte küçülen İmparatorluk topraklarını muhafaza etme düşüncesi, İttihatçı yönetimin başlıca gayesi haline gelmişti. Bu nedenle İttihatçı liderler aralarındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, hem dönemin siyasal koşulları, hem de İmparatorluk topraklarını bir şekilde muhafaza etme düşüncesi, Osmanlı Hükümeti’ni İtilaf Devletleri’yle bir yakınlaşma ve ittifak arayışına sevk etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde mevcut siyasal koşullar etrafında ortaya çıkan bu irade istikametinde, ilkin, İtilaf Devletleri gurubunda daha nüfuzlu bir ağırlığı olan İngiltere ile bir ittifak yapma teşebbüsü vaki olmuşsa da, İngiltere’nin bir süre meseleyi sürüncemede bırakan tavrından sonra, İmparatorluğu tarafsızlığa yönelten telkin ve önerisiyle bahse konu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu belirtilen saikler çerçevesinde, 1914 yılı Mayıs ortalarında Talat Paşa vasıtasıyla Rusya nezdinde de benzeri ittifak girişiminde bulunmuşsa da, Rusya’nın İstanbul Sefiri’nin muhtemel bir Osmanlı-Alman İttifakı’nın önlenmesi bakımından yapılan teklife olumlu yaklaşılması yönündeki ısrarına rağmen, Rusya’nın bilinen politikasını akamete uğratacağı düşüncesiyle ittifak teklifi uygun görülmemiştir.

Bu gelişmeler ışığında Fransa’nın konumu büyük bir önem arz etmiştir. Jön Türkler, Fransa ile yapılabilecek bir ittifak sayesinde, mevcut siyasal

⁴⁵ *Le Journal des Débats*, “Un Entretien Avec S.Exc. Djemal Pacha”, 3 Ağustos 1914, s.2.

⁴⁶ *Le Journal des Débats*, “Un Entretien Avec S.Exc. Djemal Pacha”, 3 Ağustos 1914, s.2.

koşulların, Osmanlı İmparatorluğu lehine dönüşebileceğine inanmaktaydılar. Bu arada, 1914 yılı ilk aylarından beri Fransızlarla sürdürülen finans antlaşmasıyla ilgili müzakereler sonuçlanmış, Fransızlar'ın büyük bir önem vermiş oldukları Antlaşma imzalanarak, Fransızlar'a önemli imtiyazlar sağlanmıştı. 9 Nisan 1914 tarihinde Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından Paris'te imzalanan antlaşmanın, Türk-Fransız ilişkilerine son derece olumlu bir katkısı açıktır. Bu olumlu sürece, yine aynı günlerde Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın girişimleriyle Fransa- Türkiye Dostluk Cemiyeti adı verilen bir oluşumun eklemlenmesi, Türk-Fransız ilişkilerinde yakınlaşma çabalarının belirgin bir işareti olarak değerlendirilmiştir.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın öncülüğünde kurulan Cemiyet'in, Türk-Fransız ilişkilerindeki diğer gelişmelerden bağımsız bir hareket olduğunu söylemek zordur. Fransız Dışişleri Bakanlığı kayıtlarına geçmiş belgelerde görüldüğü üzere, İstanbul Büyük Elçisi M. Bompard'ın Cemiyet'e ilişkin değerlendirme ve açıklamaları, söz konusu Cemiyet'in kuruluşunda kendisinin tasvibinin alındığını düşündürmektedir. Dostluk Cemiyeti'nin Paris Şubesi'ni oluşturan Fransız kurucuların vasıfları ile yürüttükleri görevler dikkate alındığında, Cemiyet'in oldukça etkin bir misyonu hedeflediği anlaşılmaktadır. Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti bir bakıma İstanbul ve Paris Şubeleri'yle tek bir cemiyetin lokal birimleri gibi görünmekten ziyade, karşılıklılık ilkesiyle oluşturulmuş, amaç ve hedefleri bakımından karşılıklı çıkarları kontrol eden iki ayrı cemiyetmiş gibi görünmektedir. Bu bakımdan Dostluk Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi, Cemal Paşa'nın şahsında Payitaht'ta savaş öncesi belirginleşen Hükümet Politikasını temsil ederken, Paris Şubesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız çıkarlarının büyüklüğü düşüncesinden hareketle, Fransa'nın emellerini temsil etmektedir. Bununla birlikte tarafların amaçları her ne olursa olsun birleştikleri en önemli nokta iki devlet arasında bir *yakınlaşmayı* hakîm kılmaktır. Dahası, Cemiyet'in bu yakınlaşmaya vesile olduğu da açıktır.

Bundan başka İttihatçı liderler arasında Fransız taraftarlığıyla bilinen ve bu yönüyle Fransız Hükümeti'nin de dikkatini çeken Cemal Paşa'nın, Fransa seyahatinin gündeme gelmesinde, O'nun bu girişimlerinin büyük katkısı olduğu anlaşılmaktadır. Fransız Hükümeti'nin davetiyle Paris'e giden Cemal Paşa, Fransa'da bulunduğu süre içinde büyük bir ilgi ve saygı uyandırmış, Hükümeti tarafından kendisine verilen misyonu yerine getirmeye çalışmıştır. Büyük Savaşı ateşleyen Saraybosna Cinayeti'nden hemen sonra gerçekleşen Fransa seyahatinde Cemal Paşa, İtilaf Devletleri'yle yakınlaşmak ve mümkün olursa bir ittifak yapmak yolundaki son girişimde, önemli görüşmeler yapmışsa da, İtilaf Güçleri'nin kendi içlerindeki çıkar hesapları, O'nun bu girişimini başarısız kılan başlıca etken olmuştur. Cemal Paşa'nın Fransa ile bir ittifak anlaşması konusunda başarıya ulaşamayacağını anlaşılması üzerine, Almanlarla yürütülen müzakereler hızlandırılmış ve 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman İttifakı imzalanmıştır. Böylelikle, Cemal Paşa'nın şahsında belirginleşen Fransa ile yakınlaşma politikası, gerçek amacına ulaşamamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

a- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A).
B.O.A. M.V. 235/137.

b- Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères(Paris)[M.A.E.]

M.A.E., *Turquie*, Nouvelle Série(n.s), v. 492, nr. 241, 19 Nisan 1914.

M.A.E. *Turquie*, n.s., v. 492, nr. 267, 29 Nisan 1914.

M.A.E. *Turquie*, n.s., v. 492, 07 Mayıs 1914.

c- Gazeteler

Le Figaro, Le Journal des Débats, Le Temps, Tanin.

(Tarih ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir)

d- Hatırat ve İncelemeler

Cemal Paşa, Hatıralar, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

Halil Menteşe'nin Hatıraları, Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı yayınları, İstanbul 1986.

Kader Yılları, S. Sazonov'un Anıları, Rusya Dışişleri Eski Bakanı (1910-1916), Çev. Betül Önuçak, Yayına Haz. Sabahattin Özel, Derin Yay., İstanbul 2002.

Ahmad, Feroz: *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktay (Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

Artuç, Nevzat: *Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı*, TTK. Yayınları, Ankara 2008.

Fulton, L. Bruce: "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1999, s.164-198.

Macfie, A.L: *Osmanlı'nın Son Yılları, 1908-1923*, Çev. Damla Acar, Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Rey, A: *Le Robert Micro, (édition: Alain Rey) nouvelle édition*, Paris 1998.

Thobie, Jacques: *Intérêts et Impérialisme Français dans l'Empire Ottoman(1895-1914)*, Publications de la Sorbonne Imprimerie Nationale, Paris, 1977.

Tunaya, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, c.II, İstanbul 1988.

Tunç, Salih: "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Batılı Büyük Güçler'in Osmanlı Asyası'nda Nüfuz Mücadelesi: Doğu'da Fransız Çıkarlarını Koruma Komitesi ve Pernot Misyonu", *Prof. Dr. Fabir Armaoğlu'na Armağan*, Editör, Ersin Embel, TTK. Yayını, Ankara 2008, s.285-305.

Uşaklıgil, Halit Ziya: *Saray ve Ötesi*, yayına hazırlayan: Nur Özmel Akın, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.

Ülman, Haluk: *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

EKLER

DIRECTIONS GÉNÉRALES
DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
28 AVR 1914
Série D Carton 59 Dossier 14

Péra, le 19 Avril 1914.

(E)

Ambassade de France
près
la Porte Ottomane

Direction des Affaires
Politiques & Commerciales

1.0241
EUROPE-AFRIQUE-ORIENT.

Cabinet du Ministre
28 AVR 1914

M. Bompard, 13 rue

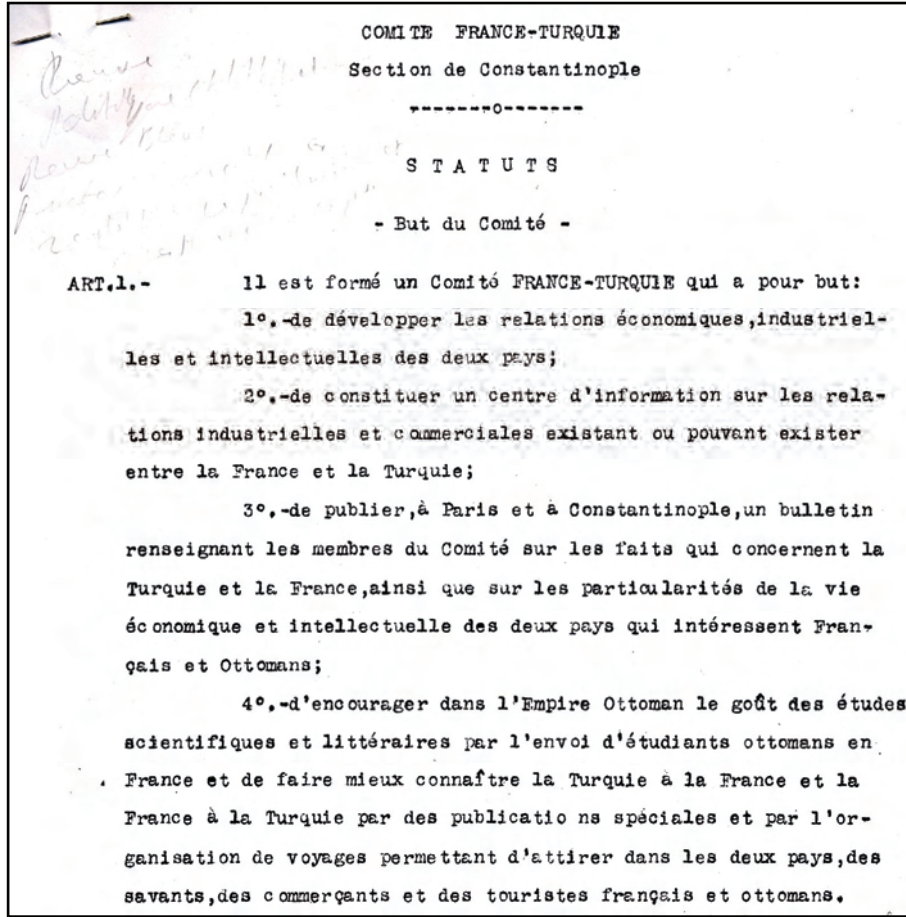
Au sujet d'un
Comité "France-
Turquie".

L'AMBASSADEUR. de France à Constantinople
à Monsieur le Ministre des Affaires Étrangères

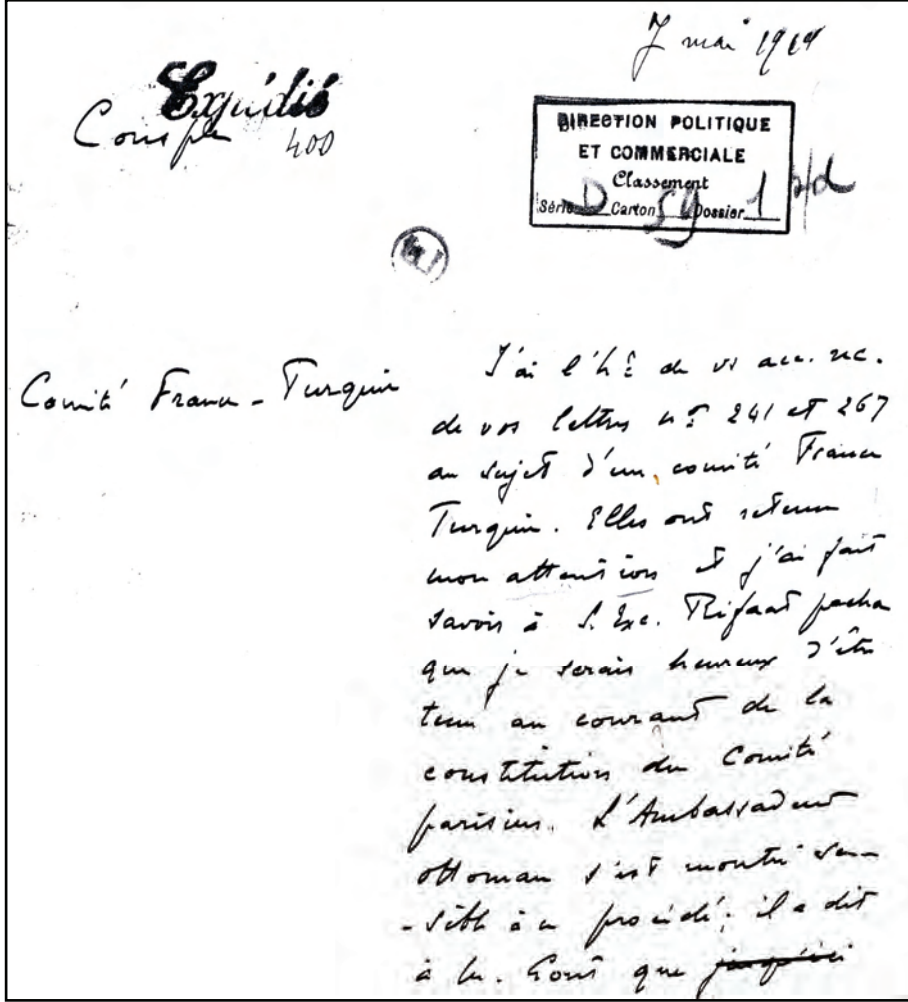
Djémal Pacha, Ministre de la Marine, dont les sympathies pour la France sont notoires et qui manque rarement une occasion de les manifester, vient de prendre l'initiative de créer une association analogue au Comité "France-Amérique" et qui sous le nom de "Comité France-Turquie" doit consacrer son activité au développement des relations économiques et intellectuelles entre les deux pays.

Parmi les notabilités Ottomanes que le Ministre de la Marine a cru devoir associer à son initiative et qui prennent une part plus active à la fondation du Comité figurent en première ligne Ismaïl Djénany Bey, Grand Maître des Cérémonies; Halid Zia Bey, ancien premier Secrétaire du Sultan; Haladjian Effendi, ancien Ministre des Travaux Publics; le Docteur Nazim Bey, l'un des Membres les plus influents du Comité "Union et Progrès"; et Ismet Bey, Député de Constantinople.

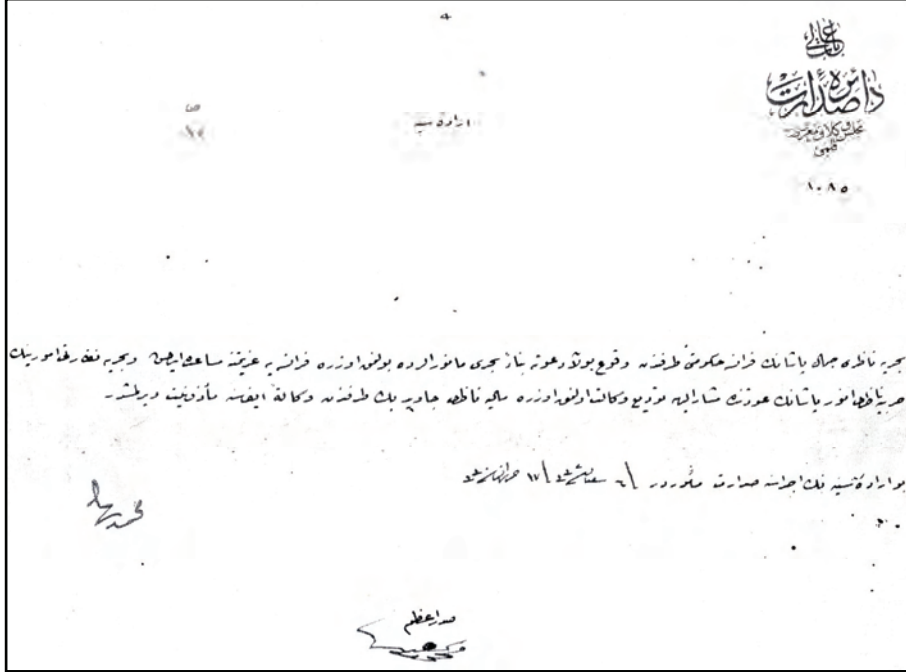
Ek-1: Fransa'nın İstanbul Büyük Elçisi M. Bompard'ın Cemiyet hakkındaki raporu. *M.A.E., Turquie*, Nouvelle Série(n.s), v.492, nr. 241, 19 Nisan 1914, s.1.

Ek-2: Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi'nin Nizamnamesi. *M.A.E., Turquie*, n.s, v.492, nr.267, 29 Nisan 1914, s.1.

Ek-3: Fransa Dışişleri Bakanı'nın Fransa-Türkiye Dostluk Cemiyeti hakkında M. Bompard'a gönderdiği not. *M.A.E. Turquie*, v. 492, n.s, 07 Mayıs 1914, s.1.

Ek-4: Cemal Paşa'nın Fransa seyahatinin müsaadesine ilişkin İrade-i Seniyye/B.O.A. M.V. 235/137.

